

1. Від видавців // Українська журналістика в іменах : матеріали до біобібліогр. слов. — Львів, 1994. — Вип. 1. — С. 3—5.
2. Гончаренко М. Біографічні словники художників України: досягнення та можливості / Марія Гончаренко // Українська біографістика : зб. наук. пр. — К., 2010. — Вип. 7. — С. 358—366.
3. Зыков О. П. Биографика журналистики: терминологический аспект / Зыков О. П. // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение. — Адыгейск, 2012. — Вип. 3. — С. 75—81.
4. Карпенко В. О. Жанри журналістики як форми масової комунікації : текст лекції для студентів Інституту журналістики з курсу «Основи професійної комунікації» / В. О. Карпенко. — К., 2002. — 34 с.
5. Ляшко С. Довідкова біографістика в контексті соціогуманітарного знання ХХІ ст. / Світлана Ляшко, Наталя Марченко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — К., 2012. — Вип. 34. — С. 465—476.
6. Наша окладина // Життя і Знання. — 1939. — Ч. 1. — С. 28.
7. Петровская И. Ф. Биографика: Введение в науку и обозрение источников биографических сведений о деятелях России 1801—1917 годов / И. Ф. Петровская. — СПб. : ИД «Петрополис», 2010. — 384 с.
8. Попик В. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / Володимир Попик. — К., 2013. — 520 с.
9. Сніцарчук Л. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20—30-х рр. ХХ ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості / Лідія В. Сніцарчук. — Львів, 2001. — 240 с.
10. Черняков Б. И. Фотография в изобразительной журналистике. Генезис технических и творческих возможностей : монография / Б. И. Черняков. — К., 1996. — 120 с.

Василь Габор

**НАЦІОНАЛЬНІ СТРЕМЛІННЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ:
ПУБЛІКАЦІЇ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА НА СТОРІНКАХ
ЩОДЕННОЇ ГАЗЕТИ «РУСИНЬ» (Ужгород, 1923 р.)**

Досліджено 35 публікацій А. Волошина на сторінках щоденної газети «Русинь» (1923), у яких відображено особливості боротьби закарпатських українців за свої національні та релігійні права і мову перед

Першою світовою війною, а також національного розвитку впродовж перших п'яти років перебування Закарпаття на правах автономії у складі Чехословацької республіки.

Уперше доведено авторство А. Волошина і запроваджено у науковий обіг 13 із 14 досі не відомих його публікацій, уміщених під криптонімом Ів.

Ключові слова: *Августин Волошин, щоденна газета «Русинь», спогади, статті, руський (український) народ, національне відродження, консолідація, мовне питання («языковий вопрос»), мадяризація, москвофільство.*

Исследовано 35 публикаций А. Волошина на страницах ежедневной газеты «Русинь» (1923), в которых отображены особенности борьбы закарпатских украинцев за свои национальные и религиозные права и язык перед Первой мировой войной, а также национального развития на протяжении первых пяти лет пребывания Закарпаття на правах автономии в составе Чехословацкой республики.

Впервые доказано авторство А. Волошина и введено в научное обращение 13 из 14 до сих пор не известных его публикаций, помещенных под криптонимом Ив.

Ключевые слова: *Августин Волошин, ежедневная газета «Русинь», воспоминания, статьи, руський (украинский) народ, национальное возрождение, консолидация, языковий вопрос, мадяризація, москвофильство.*

Thirty-five publications of Augustine Voloshyn, which reflected peculiarities of a struggle of the Transcarpathian Ukrainians for their national, religious and language rights before the WWI, but also national development during the first five years of autonomous status of Transcarpathia in Czechoslovakia, have been studied. For the first time the authorship of A. Voloshyn has been proven and his thirteen unknown publications under the cryptonym «Yv.» out of total fourteen have been introduced into scientific circulation.

Key words: *Avgustyn Voloshyn, daily «Rusyn», memoirs, articles, Ruthenian (Ukrainian) people, national revival, consolidation, language question, Magyarization, Moscowphilism.*

Публікації на сторінках щоденної газети «Русинь» (Ужгород, 1923) видатного українського державного та громадсько-політичного діяча, педагога і журналіста Августина Волошина залишили помітний слід в історії закарпатської преси і сьогодні не втратили пізнавальної вартості. Як слушно зауважують Олекса Мишанич і

Павло Чучка, на всій друкованій продукції Закарпаття перших чотирьох десятиліть ХХ ст. лежала печать А. Волошина [39, с. 28].

Перша щоденна українська газета «Русинь» на теренах Закарпаття мала поважний суспільний статус, оскільки була фактичним офіційним органом уряду віце-губернатора Підкарпатської Русі Петра Еренфельда, а завдяки авторитетові головного редактора — відомого чеського вченого Франтішека Тішого — дуже швидко зуміла об'єднати довкола себе широке коло тогочасних авторів-інтелектуалів та досягти високого професійного рівня, тож дієво впливала на громадсько-політичний розвиток і національне відродження краю. На фоні тогочасних чеських, західноукраїнських та російських науковців, журналістів і письменників, таких як Михайло Возняк, М. Галіп, Володимир Залозецький, Гавриїл Костельник, Антон Крушельницький, Іван Панькевич, Василь Пачовський, Олексій Петров, Ф. Тіхий та ін., закарпатські автори, зокрема Михайло Брашайко, Августин Волошин, Василь Гаджега, співробітники щоденника Олександр Бадан, Андрій Ворон, Василь Гренджа-Донський, Михайло Качанюк, Августин Штефан, виступали в періодичному виданні на високому рівні. Однак внесок у щоденну газету «Русинь» А. Волошина був не лише вагомим, а й різноплановим. Свідченням цього є й те, що його публікації на сторінках «Русина» лягли в основу двох книг, які вийшли в бібліотеці часопису: «Дві політичні розмови (Интервю. Страх о Подкарпатску Русь)» (Ужгород, 1923. — 32 с. — («Книжки “Русина”. Чис. 3. Редигуе Др. Франциск Тихий. Накладом чтоденноґ газеты “Русинь”»); «Спомины» (Ужгород, 1923. — 97 с. — («Книжки “Русина”. Чис. 10. Редигуе Др. Франциск Тихий. Накладом чтоденноґ газеты “Русинь”»)).

До першої книжки ввійшли інтерв'ю А. Волошина, яке було передруковано в «Русинґ» з американської газети «День» (Нью-Йорк) (1923. — Ч. 47), і стаття «Страх о Подкарпатску Русь», передрукована в «Русинґ» із чеської газети «Tribuna» (Прага) (1923. — Ч. 65).

Зміст другої книжки охоплює шість статей: «Як мы основали першоє подкарпато-руское акціонерное товариство»; «Мадярска литурґія и Русины»; «О церковной автономіи»; «Ко исторіи нашого новинарства»; «Борьба за кирилицу»; «Перша Ужгородска Руська Народна Рада», які були опубліковані в газеті «Русинь» 1923 р.

Натомість О. Мишанич і П. Чучка у коментарях до видання «Твори» А. Волошина стверджують, що лише окремі тексти із кни-

ги «Спомини» друкувалися у зазначеному періодичному виданні [39, с. 413]. Уточнимо, що остання стаття А. Волошина була вміщена під криптонімом Ив., утвореним від імені його батька (А. Волошин по батькові — Іванович, у тодішньому написанні — Іванович).

Під криптонімом Ив. на сторінках «Русина» було надруковано ще 13 статей. Детальний їх аналіз дає підставу стверджувати, що всі публікації газети, підписані цим криптонімом, не лише мовностилістично споріднені, а й відображають ті основні засади, які сповідував А. Волошин щодо національного розвитку, зокрема мови та культури, закарпатських українців. Вістря його критики спрямоване проти ренегатів краю та несправедливої національної політики святостефанівської Угорщини щодо русинів та інших поневолених слов'янських народів. Ці публікації засвідчують великий життєвий досвід автора, добре знання порушуваних питань, зокрема релігійних, політичних, економічних та мовних. Усе це дає підстави віднести їх до творчої спадщини А. Волошина і ввести в науковий обіг.

Загалом А. Волошин опублікував на сторінках «Русина»* 34 статті (14 із них — під криптонімом Ив., одна передрукована із чеської газети «Тгібана», інша («Что то язык?») — із найновішої книжки «Педагогика и дидактика») та одне інтерв'ю, яке редакція взяла з американської газети «День», отже, усього під його іменем було оприлюднено 35 публікацій. Багато статей А. Волошина друкувалося із продовженням, зокрема, три з них («Ко історії нашого новинарства», «Спомини» та «Борьба за кирилицу») вміщено відповідно: перша стаття — у десяти, а дві інші — у шести числах (кожна). Тож матеріали А. Волошина надруковано у 65 номерах. Нерідко в окремих числах газети вміщувалося по дві його публікації, наприклад, на першій сторінці ч. 143 надруковано статтю «Словацка “Матиця”», а в підвалі під рубрикою «Бесѣда» — продовження спогадів п. н. «Борьба за кирилицу».

---

* Тетяна Беднаржова, дослідниця життя і творчості видатного закарпатського громадсько-політичного і культурного діяча, президента Карпатської України, хибно стверджує, що впродовж 1920—1921 рр. А. Волошин опублікував у газеті «Русинь» «чимало статей на економічні, культурно-освітні, педагогічні теми». Насправді він не друкувався у двотижневику «Русинь» у 1920—1921 рр., а виступав активно на зазначені теми саме в щоденній газеті «Русинь» у 1923 р. [1, с. 26].

У 1923 р. вийшло у світ 248 чисел «Русина», тож можна констатувати, що А. Волошин друкувався у газеті частіше, ніж у кожному четвертому номері. Про важливість цих виступів свідчить і те, що з 35 його публікацій на першій шпальті було вміщено 28, а на другій, під рубрикою «Бесѣда», — 3. У зв'язку з тим, що матеріали друкувалися з продовженням, ім'я А. Волошина подавалося на першій шпальті 35 разів, під рубрикою «Бесѣда» — 18 разів.

Уперше А. Волошин виступив у «Русинѣ» зі статтею «Ко вопросу политичноѣ консолидації» у ч. 11 від 25 (12) лютого 1923 р. [12], і питання об'єднання суспільних сил виявилось одним із ключових, які він постійно порушував у щоденному виданні.

Відзначимо, що на сторінках газети опубліковано понад десять матеріалів, у яких охарактеризовано самого А. Волошина, висвітлено його громадську, наукову та релігійну діяльність, прорецензовано його праці, наведено уривки з його виступів або статей (окремі згадки його імені в інших публікаціях тут не враховано). Зокрема, в газеті вміщено дві рецензії на його наукові видання «Педагогика и дидактика для учительских семинарій» (ч. 217) та «О письменном языкѣ Подкарпатских Русинов» (ч. 179). А. Волошин також характеризується у порівнянні зі словацьким політиком о. Андреем Глінкою (ч. 21).

За тематикою публікації А. Волошина можна скомпонувати у декілька груп: першу становлять історичні статті, об'єднані темами боротьби за національні і релігійні права, духовний і культурний, зокрема закарпатської преси, розвиток закарпатських українців, другу — актуальні суспільно-політичні публікації (до них зараховуємо і ті, які мають полемічне та релігійне спрямування, а також ті, що ввійшли до його книжки «Двѣ политичнѣ розмовы»), третю — мовознавчі статті.

Найбільшу і найвагомішу групу публікацій А. Волошина на сторінках «Русина» формують його історичні статті. Однак у «Русинѣ» вони подавалися без чіткої хронологічної послідовності і не завжди означувалися як спомини, вміщувалися у газеті принагідно, і тільки зібрані під однією обкладинкою книжки витворили цілісну структуру. Редакція «Русина» назвала ці тексти «драгоцінними». Зокрема, у ч. 44 вміщено редакційну примітку, що того дня газета вийшла на 14 сторінках (8 сторінок мало основне видання і 6 сторінок — до-

даток), через що не вдалося вмістити «анґ драгоцѣннѣ спомини о. А. Волошина, анґ цѣкаву статью Анонима “Розвой соціалізму”».

Микола Вайда у вступному слові до американського перевидання «Споминів» 1959 р., які вийшли з нагоди 85-річчя А. Волошина і 20-річчя проголошення самостійної Карпатської України, зазначає, що вони «залишилися все актуальними і правдивими та цінними для історії Закарпаття і всього українського народу. Це частина великої діяльності й переживання о. А. Волошина та його народу» [2, с. 9]. Зауважимо, що до цього перевидання споминів додано підзаголовок «Релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму», яка фактично відтворює основну ідею «Споминів» А. Волошина. Тетяна Беднаржова вважає, що змістом «Споминів» є релігійно-національна боротьба проти угорського гніту до закінчення Першої світової війни та впродовж кількох років після неї [1, с. 27].

Послідовність публікації статей у «Русинѣ» відмінна від викладу у книжковому виданні, тож ми коротко проаналізуємо їх за хронологією подання. Вона починається статтею п. н. «Спомини. [І. Як мы основали першое подкарпато-руское акціонерское товариство]» у ч. 55 від 22 квітня 1923 р. [28].

У публікації А. Волошин коротко висвітлює історію заснування першого руського (українського) акціонерного товариства «Унію». До його появи існувало «Общество Св. Василя Великого», яке активно сприяло національному розвитку закарпатських русинів, володіло друкарнею і видавало популярну газету «Наука», через що угорський уряд і мав намір закрити Товариство, посилаючись на відсутність закону про культурні товариства. Однак в Угорщині існуючий т. зв. торговельний закон забезпечував діяльність акціонерних товариств, тому було вирішено, вказує А. Волошин, замість «Общества Св. Василя Великого» заснувати видавниче акціонерне товариство: «Так уродилася думка основаня Товариства “Унію”» [28, ч. 55].

Уже в першій публікації А. Волошин підкреслює, що дуже часто проти закарпатських товариств національного характеру виступали не лише угорські шовіністи, а й місцеві діячі проугорської орієнтації, зокрема о. Євменій Сабов. Після зустрічі з ним А. Волошин дуже яскраво змальовує його образ та антирусинську позицію: «Сѣм-там выбухла из бесѣд его искорка руського походження, на пр.

коли заявив: Если бы Русины наши жили не под Карпатами, не коло Галичины, но дагде коло Сегедина, тогда бы я знав выробити из них одну образцеву народность (minta nemzetiség), но под Карпатами, близь до Львовского митрополита, опасна е руська культура. Довгодовго тольковав, что если народ наш откажеся от своеѣ народности и интеллигенція сама придастсся для чим скоршого змадяризованя народа, тогда Мадярщана все возможное зробить для улущеня матеряльного добробыта народа. Я лиш сказав, что никто не може знати тайны будучности, и что дерева не растуть до неба» [28, ч. 61].

Друга стаття споминів п. н. «Перша Ужгородска Руська Народна Рада» [21] була опублікована під криптонімом Ив., який зазначено лише у ч. 70. Що її автором є А. Волошин — засвідчує видання «Спомины» 1923 р., у якому вона вміщена у кінці книжки. У цій ґрунтовній публікації А. Волошин детально відображає історію Закарпаття після т. зв. перевороту та його входження на правах автономії до складу Чехословацької республіки.

У третій статті п. н. «Спомины. Мадярска литурґія и Русины» [27] А. Волошин детально висвітлює політичну акцію «за мадярську літурґію», спрямовану на мадяризацію русинів. Одним із важливих чинників цього процесу розглядалося впровадження у богослужіння угорської мови замість церковнослов'янської. Агітація за «мадярську літурґію», на думку А. Волошина, згубно впливала на русинів краю, завдала їм моральної шкоди, молодь перебувала в розгубленості, адже стипендії одержувалося за підтримки членів комітету в будапештській греко-католицькій церкві, таким чином, зазначає автор, «интеллигенція наша быстро вынародовлялася, научилася презѣрати свое родное слово, свой народ» [27, ч. 93].

Основна мета мадяризаторів була спрямована на те, вважає А. Волошин, щоб «скорше чи позднѣйше забрати наш тысячлѣтний славянскій обряд и сесим подати нам послѣдний удар для цѣлковитого вынародновления» [27, ч. 93].

Однак «сам простый народ не дуже одушевлявся за мадярську литурґію, — пише автор. — Любив свой славянскій обряд и к нему прилѣплявся» [27, ч. 92]. У книжковому виданні спогадів А. Волошин вніс зміну в перше речення, додавши до нього експресивне слово «змадяризований»: «Сам з мадяризований простый народ не дуже одушевлявся за мадярську литурґію» [26, с. 22].

Тему мадяризаторської політики на теренах історичного Закарпаття, до якого входить і Пряшівщина, розвивала четверта стаття А. Волошина п. н. «О церковной автономии» [19], яка друкувалася у підвалі газети під рубрикою «Бесѣда». У публікації автор показує, що боротьба за церковну автономію у краю була тісно пов'язана з боротьбою за територіальну і національну автономію, а також проти мадяризації русинського населення. І знову А. Волошин підкреслює негативну роль у цій боротьбі представників краю, зокрема вже згаданого о. Є. Сабова, члена Палати панів австрійського парламенту, сина руського священника, голову комітету «греко-католицьких мадярів». Під час конгресу, скликаного для розгляду питання щодо церковної автономії, о. Є. Сабов запротестував проти назви «руська церков», бо, як він стверджував, у руських єпархіях є і «мадярські» вірники. На це д-р Олександр Микита зауважив, що канонізаційна булла та всі інші документи папського престолу і Мукачівську, і Пряшівську єпархії завжди називали руськими, однак протест Є. Сабова викликав в угорських газетах різкий осуд поведінки О. Микити [19, ч. 102]. Згодом з цього приводу розгорілася гостра полеміка, й О. Микита стверджував, що маніпуляції комітету «греко-католицьких мадярів» мають характер «обманства и что мадярска литургия то мертво рожденное дитя» [19, ч. 103].

Після здійсненого перевороту у Підкарпатській Русі знову було порушено питання церковної автономії, адже, на думку А. Волошина, автономія греко-католицької руської Церкви в Чехословацькій республіці є не лише церковною, а й народною потребою русинів, і кожен свідомий русин повинен ревно працювати для здійснення цієї дуже важливої ідеї [19, ч. 103].

Тему боротьби закарпатських русинів проти мадяризації краю розвиває остання, шоста, стаття п. н. «Борьба за кирилицу» [3], але перед нею у «Русинѣ» була вміщена п'ята публікація — спомини п. н. «Ко истории нашего новинарства» [13], перше подання якої споряджено підзаголовком «(По поводу 100-го числа першоѣ чтоденноѣ Подкарп. Руськоѣ газеты)».

Публікація А. Волошина «Ко истории нашего новинарства» є надзвичайно цінним дослідженням закарпатської преси ХІХ — початку ХХ ст., тобто від її зародження до початку 20-х рр. минулого сторіччя. Воно й сьогодні має велике пізнавальне значення і дає всі

підстави зарахувати його автора до чільних істориків українського пресознавства. Ця студія закарпатської преси цікава й тим, що А. Волошин як один із творців національної періодики краю аналізує її розвиток, так би мовити, із середини й доходить ґрунтовних і змістовних висновків.

Підкреслюючи важливість друкованого слова, зокрема «новинарства», в культурному розвитку народу, А. Волошин зазначає, що «наши руськѣ новинки подняли у нас дух народный, ширили свѣдомость, солидариту руську, подносили духовный живот и материально много помагали нашему народу» [13, ч. 100].

Своє дослідження А. Волошин завершує висновками, які й нині залишаються актуальними для розвитку преси зокрема і суспільства загалом. Коротка історія закарпатської преси доводить, наголошує автор, «что новинка е важным фактором народного жия. Е с в ѣ д к о м (тут і далі розбивка А. Волошина. — В. Г.) часа, в котром пишешя, е т р у б о ю народного генія, котра пробуждуе сынов народа и голосить смуток народный, е о г н и щ е м идей и осередком солидариты заступленых нею кругов. Исторія нашого новинарства доказуе, что для газет во первых потребна свобода. Без неѣ не развиваеся она, як не може жити и рослина без свѣжого воздуха, без свѣтлости сонця. Наша народна свобода е запорукою того, что наше новинарство по сему здорово, сильно буде развиваться» [13, ч. 119].

У завершальній статті «Борьба за кирилику»* [3], опублікованій на сторінках «Русина», відображено драматичну боротьбу закарпатських українців, зокрема А. Волошина, в роки Першої світової війни щодо захисту кириличної азбуки, а фактично — проти брутальної політики мадяризації українства краю. Угорські шовіністи намагалися використати війну для цілковитої асиміляції інших народів, прагнули не лише остаточно ліквідувати в початкових школах викладання руської мови, а й викоренити зі шкільного та церковного вжитку греко-католиків кириличну азбуку, замінивши її латинським алфавітом угорського зразка, що загрожувало русинам, як слуш-

---

* Згодом А. Волошин доповнив цю статтю й опублікував п. н «Оборона кирилики. Як боролися підкарпатські Русини проти останнього атак мадяризації перед переворотом» у «Науковому збірнику Товариства “Просвіта” в Ужгороді» 1937 р. (Р. 12. — С. 85—117).

но зауважує А. Волошин, цілковитою ізоляцією від закарпатських «братів» і питомої народної культури [3, ч. 149].

На думку О. Мишанича і П. Чучки, А. Волошин, добре розуміючи, що зміна кириличної азбуки на латинський алфавіт мала своїм завданням остаточно ізолювати закарпатців від галичан, буковинців та решти українців, робив усе, щоби перешкодити здійсненню небезпечних планів угорських шовіністів [39, с. 28]. Передовсім він науково доводив, що угорська фонетика «не одповѣдає руському языку» [3, ч. 140].

До першої групи історичних публікацій А. Волошина, вміщених на сторінках щоденника «Русинъ», можна зарахувати також його статтю «Словацка “Матиця”», написану з нагоди святкування 60-літнього ювілею товариства. У ній показано, яку велику роль відіграла словацька «Матиця» в культурному, економічному і політичному житті словацького народу. Проводячи паралелі щодо національного розвитку двох народів, А. Волошин зазначає, що порівняно зі словаками русини були у значно важчому становищі, піддавалися сильнішому впливу мадяризації, тож внаслідок революційних подій 1848—1849 рр. «напрям не народноѣ литературы одорвав простый народ од материнского письменного слова и сесим почала рости интеллигенция, котра не мала народного почутя» [25].

На думку А. Волошина, порятунком для русинів став старослов'янський церковний обряд, який був для них духовною опорою, і без якого «днесь вже не было бы туй руського народа». З іншого боку, треба визнати, продовжує розмірковувати А. Волошин, що церковна мова підтримувала консерватизм писемної мови і затримувала поступ народної літератури, «котра жива почала рости чим в останних роках» [25].

Ювілей словацької «Матиці» міг би навчити, наголошує А. Волошин, що «н а р о д ж и е л и ш в с в о е м р о д н о м я з ы ц ѣ , что культура народна може розвинути ся лиш в почвѣ народного письменства и что така культурна праця має соединити кожного свѣдомого патріота без огляду на политичнѣ его переконаня» [25].

Другу групу матеріалів А. Волошина, опублікованих у газеті «Русинъ», становлять актуальні статті суспільно-політичної тематики. Щодо кількості, то їх значно більше, ніж історичних публікацій, до того ж вони були надруковані в газеті раніше, ніж спомини. До

цієї групи зараховуємо також статті, які ввійшли до його книжки «Двѣ политичнѣ розмовы».

Зміст книжки «Двѣ политичнѣ розмовы» склали інтерв'ю А. Волошина американській газеті «День» та його стаття «Страх о Подкарпатску Русь». У короткій передмові до видання Франтішек Тіхий (під крипт. Ф. Т.) підкреслював, що ці політичні розмови містять багато нових і цінних думок, тому редакція вирішила зі згоди автора видати їх окремою книжкою.

«... Історія нашого освободження, котру Августин Волошин також сам сповторив яко один из найвиднѣйших и найзаслуженѣйших дѣятелей, подае ся тут прямо класичным способом», — відзначає Ф. Тіхий і висловлює побажання, щоб ця руська книжка «политичного змісту» якнайбільше поширювалася між руським і слов'янським загалом та «розносила слушне и правдиве понятя о нашом народу и краю, котрый все еще не перестав быти анѣ в наших найблизших братов “terra incognita” (не знаным крайом)» [40, с. 3].

В інтерв'ю американській газеті «День» А. Волошин дав відповіді на запитання, що стосувалися актуального тогочасся. Серед них були, зокрема, такі: чи могла Підкарпатська Русь і американські русини у тодішніх обставинах зробити кращий вибір, аніж об'єднатися на правах автономії з Чехословацькою республікою?; У чому причина тогочасних політичних протистоянь у Підкарпатській Русі і як їх можна якнайшвидше позбутися?

А. Волошин вважав, що спільний вибір підкарпатських і американських русинів щодо приєднання Підкарпатської Русі до Чехословацької республіки на правах автономії був «единственно добрым», суспільні безлади пояснював низкою причин: труднощами перехідного періоду, угорськими впливами і тим, що інтелігенція не мала виразно виробленого національного характеру і дуже мало її представників проявили сміливість, щоб відмовитися від давніх поглядів і заявити про готовність жити у слов'янській республіці по-слов'янськи. Однак найбільшим «злом» вважалися москвофіли, яких А. Волошин в інтерв'ю назвав яничарами рідного народу [38, ч. 30]. Усунути ж безлади можна при одній умові, коли Прага у різний спосіб підтримуватиме розвиток народної свідомості русинів, засновуватиме школи, читальні, ширитиме народну літературу, підвищуватиме матеріальний рівень життя, провівши для цього

земельну реформу та підтримуючи народні економічні інституції тощо. Відповіді А. Волошина були своєрідним орієнтиром для закарпатських українців у справі подальшого розвитку краю.

Статтю А. Волошина «Страх о Подкарпатску Русь (Из пражской газеты “Тribuna”, ч. 65)» доповнено короткою характеристикою автора. У ній зазначено, що А. Волошин є одним із чільних політичних діячів у Підкарпатській Русі: «У свого народа е облюбленый и поважанный, бо е готовым до жертв, проводником в найтяжших часах народноѣ неволѣ» [30, ч. 36]. Цей виступ А. Волошина був полемічною відповіддю д-ру Карелу Крамаржу на його публікацію, вміщену у часописі «Národní Listý».

На нашу думку, ще одним приводом до написання статті стало рішення Ради Амбасадорів про приєднання Східної Галичини до Польщі проти волі українців краю. А. Волошин не схвалює цього рішення і вважає, що «польська побѣда не е продовжительна и иде против интересам международ. миру». У зв'язку з цими подіями у празькій пресі виступив К. Крамарж, а А. Волошин гостро розкритикував його погляди, оскільки К. Крамарж залишається вірним своїм переконанням, заперечує існування українського народу і рекомендує в Підкарпатській Русі «не насаджовати украинства и не переслѣдовати православія», щоб «росіяне были вдячнѣ нам, что мы так ся постарали за их людей...». Тож саме через страх за Підкарпатську Русь К. Крамарж хоче русифікувати русинів [30, ч. 36]. Однак А. Волошин переконаний: його опонент помиляється стосовно того, що наш народ «жадає русифікації и православіє» [30, ч. 37], навпаки, він прагне, аби Чехословацька республіка, до якої українці добровільно приєдналися, провадила щодо них дружню й виважену політику, бажає братньої підтримки своїх культурних, економічних інтересів, визнання своїх національних прав.

Далекоглядними виявилися й інші міркування А. Волошина, зокрема, що русини Закарпаття з часом і за певних умов можуть стати конструктивним елементом «всеруськоѣ» (всеукраїнської) політики і що потрібно вважати анахронізмом думки, нібито культурні та національні стремління «малоруського народу» інспіровані інтересами Берліна, Відня та Львова: «Не нѣмцѣ, а тысячлѣтна история оддѣлила Малоруській народ од Великоруського народа, и что не могла до сегодня природа соединити, что не мог зробити

250 рочный абсолютизм царскоѣ Россіѣ, то не удасть ся и новым “демократичным” политикам» [30, ч. 37].

Суспільно-політичні статті А. Волошина порушують важливі для тогочасного Закарпаття питання. Центральними серед них були консолідація усіх сил для відродження краю та гостра критика тих політичних напрямів і їх представників, зокрема угрофілів та москвофілів, які гальмували народний розвиток. Активна боротьба А. Волошина в передвоєнні роки проти мадяризації краю та ренегатів русинського народу на початку 20-х рр. ХХ ст. стала своєрідним продовженням його виступів проти імперської політики тогочасного угорського уряду та його представників на теренах Закарпаття.

У цьому аспекті ключовою є стаття А. Волошина «Мадяре и Росія» [15], опублікована під криптонімом Ив., у якій розкрито імперські плани тогочасної Угорщини. Проаналізувавши зміну угорської політики з русофобської на русофільську, яка була водночас позначена чехофобством, сербофобством та українофобством, автор зазначає, що «мадяри» готові порозумітися навіть із російськими більшовиками, якщо ті пообіцяють їм «границю Карпатів», але у той же час вони підтримують у Будапешті «цареславну» еміграцію і виступають проти України та малоросів [15].

Незважаючи на те, що суспільний розвиток у Росії «зайшов» у крайність більшовизму, подальша її еволюція, вважає автор, можлива лише в демократичному напрямі, який і має витворити братню, демократичну конфедерацію слов'янських народів колишньої Російської імперії. Тож у майбутній демократичній Росії і малоруський народ житиме своїм народним життям, і розвиток народної малоруської культури під Карпатами «загативбы всѣ надѣѣ мадяров на здобытьє бывшоѣ Угорскоѣ Руси». Отже, тутешні угорці показово підтримували у краю москвофільство і воліли бачити в Підкарпатській Русі П'ємонт царської або більшовицької Росії, аби тільки тут не розвивалася народна руська культура, яка для угорських імперіалістичних планів була небезпечнішою [15].

Вістря критики А. Волошина спрямовувалося і проти угорської пропаганди, яка поширювала ідею «возстановлення інтегритета бывшоѣ Угорщини» і посилювала невдоволення та суспільно-політичну боротьбу на Закарпатті. Про це йдеться у статті «Мадярска пропаганда в Америцѣ» [16], опублікованій під криптонімом Ив.

А. Волошин роз'яснює, як угорські пропагандисти, добре знаючи, наскільки тісно пов'язана т. зв. Американська Русь з «домашніми еф кривняками», зуміли у США проникнути майже в кожную руську газету, щоби вміщувати в них статті для «розбивання согласія между русинами». Ці діячі, вдаючи найширших друзів русинів, ратували за автономію краю, чим викликали в них ненависть до чехів і всієї республіки. На сторінках американських газет «Просвѣта» і «День» вони намагалися також викликати в американських русинів недовіру до руських партій, зокрема до хліборобської, які працювали на благо народу. Так, у «Дні» автор під псевдонімом Сивь зумисне писав про хліборобську партію як повністю лояльну до уряду Чехословацької республіки і характеризував її тактику як тактику оборонної війни, натомість Мукачівський конгрес, на його думку, запропонував інший «образ политической тактики», надаючи перевагу партіям москвофільського спрямування, які тільки заплутували закарпатських українців мовними та релігійними питаннями.

Актуальною і для нашого часу є стаття А. Волошина «Мукачевській конгрес Мадяров» [17], опублікована під криптонімом Ив., у якій розкривається справжня сутність угорських лідерів Підкарпатської Русі, що залишалися ревними послідовниками мадяризації. Автор стверджує, що вони для своїх імперіалістично-політичних цілей «остро розложили слово “nemzeti” (народный) и “nemzetiség” (народностный)». До «magyar nemzet»-у належить, на їхнє переконання, не лише угорський народ, а й усі «народности», тобто словаки, румуни, русини, серби та інші, які проживали в Угорщині. І русин, і серб, і словак та інший мусив визнати, що є членом «magyar nemzet»-а, але не смів називати себе «nemzet»-от, а лише «nemzetiség»-ом, тобто народністю, або «пёр» (людом) [17, ч. 71].

Свою публікацію А. Волошин завершує такими міркуваннями: «Народна свѣдомость русинов расте и з дня на день развиваеся тот политической критическим, котрый розвалить всеѣ рахунки мадыарского панования под пащом (пащею. — В. Г.) “автохтонизма”», закликаючи угорських політиків «признати честно наши права ко нашей культурѣ, ко нашей экономической и политической самостоятельности» [17, ч. 72].

У передовій статті від 21 травня 1923 р. [33], опублікованій під криптонімом Ив., А. Волошин повертається до угорського конгресу,

проведеного в Мукачеві, і його необ'єктивного висвітлення в угорській та москвофільській пресі. Головною ідеєю конгресу були захист і розвиток угорської культури, зазначає автор, отже, проводирі угорських опозиційних партій і всіх автохтонів рекрутують жовнірів для боротьби проти руської і слов'янської, зокрема руської, культури. У цьому можуть бути зацікавлені лише ті, хто хотів би повернути колесо історії назад, під угорську владу, яка ще й досі не визнає права русина «к свободной, народной жизни» [33].

Справжні наміри угорської преси, зокрема газети «Kágráti Futár», А. Волошин розкриває у статті «К политичным комбинаціям», опублікованій під криптонімом Ив. Видання у ч. 108 вмістило перелік умов, на яких нібито готовий прийняти губернаторство ужгородський жупан Іван Желтвай. Автор переконаний, що «Kágráti Futár» мріє про одне: «...русько-народна культура най спить, най не розвиваєся, най не буде доступна, и най панує автохтонско-мадярска!». Звідси «сягає» тенденція українофобства і чехофобства, тож свідомий русин супроти цього повинен стояти «приготовлено и сильно». Адже публікації подібного плану «е то чисто тенденційна комбинація иредентистов, чтобы и сесим замѣшали планы упорядкована политичного жита нашого» [11].

У статті «Политиканство», опублікованій під криптонімом Ив., А. Волошин полемізує з ужгородським дописувачем комицької газети «Kassai Napló», який стверджує, що, крім «волошинців», усі «автохтонські» партії вимагають призначення руського губернатора, виборів і ліквідації «української» орієнтації, що чеський уряд планує перемовини для створення блоку партій Бескида—Гагатка—Камінського—Петригігали, бо визнає, що досі помилково опирався на «клерикально-украинофилску групу и на соціалдемократов» [22].

Як не парадоксально, однак із цих неправдивих звинувачень автор статті робить позитивний висновок. На його думку, кожен серйозний слов'янський політик може з радістю констатувати, що у Підкарпатській Русі вже існують політичні партії, проти яких спрямована ненависть проугорських політиків. Тож для свідомих русинів інформації ужгородського дописувача газети «Kassai Napló» слугують доказом і «похвалами щирости партій хлѣборобскоѣ и соціалдемократичноѣ, котрѣ стали на становиско позитивноѣ и народноѣ и демократичноѣ политичноѣ працѣ», натомість нападки на ці партії мають характер злобних наклепів [22].

На сторінках газети «Русинь» А. Волошин активно полемізує не лише із шовіністично налаштованими угорськими опонентами, а й із москвофілами краю та їх чеськими прихильниками, зокрема із згаданим К. Крамаржем та Ф. Скацеликом.

У статті «“Брест-литовская политика”» [4] А. Волошин дискутує із Ф. Скацеликом з приводу його публікації у празькому журналі «Lumir» (1923. — Ч. 6/7) щодо національного й мовного питань.

Ф. Скацелик назвав «брест-литовською політикою» народний напрям культурної праці чехословацького уряду на теренах Закарпаття. Він не вірив, що народ у Підкарпатській Русі розмовляє по-українськи, але стверджував, що школярі та простий народ краще розуміють «великоруській язык, як малоруській» [4].

Автор публікації, зазначає А. Волошин, не боїться, що Росія колись відірве від Чехословацької республіки Підкарпатську Русь, але висловлює жаль, що русини Закарпаття «вышколованьом в своих малоруських школах, достануть меньше культуры, як моглибы мати, еслибы школы их были великоруськѣ», тож цей «доброжелатель» русинів вимагає запровадження у всіх школах великоруського «языка» тільки тому, що великоруська культура є багатшою порівняно із малоруською.

А. Волошин зазначає, що він не полемізує з анальфаетом в етнографічних справах, але погоджується, що великоруська література справді є багатшою за малоруську, однак і чеська не має Пушкіна та Толстого, то, за цією логікою, від чехів також можна вимагати, аби вони відмовилися від рідної мови у школах та установах і прийняли чужу — «великоруську».

Із розумінням ставлячись до русофільства чехів, А. Волошин висловлює здивування, чому Ф. Скацелик і його однодумці досі це русофільство не застосували до новішого «демократичного славизма», який в інтересах усього слов'янства вимагає «братскоѣ солидариты всѣх славянских народов» і не може схвалювати імперіалізму колишньої царської Росії супроти інших слов'янських народів, особливо до найближчого до великоросів 40-мільйонного малоруського народу.

Демократичне русофільство, зазначає А. Волошин, не дозволяє і чехам вмішуватися у наші «языковѣ споры» і зневажати рідне слово русинів. Кожен свідомий русин вимагає, підкреслює автор статті,

щоб «наш родный язык мав свои повнѣ права во школах и урядах» [4].

Як ми зазначали, вже в першій публікації на сторінках «Русина» «Ко вопросу политичноѣ консолидації» [12] А. Волошин порушив актуальне для Підкарпатської Русі питання щодо консолидації різних партій, противниками якої були представники т. зв. «великорусскої» орієнтації, зокрема їх лідер — Андрій Гагатко, уродженець Галичини.

На думку А. Волошина, тогочасна суспільно-політична ситуація на теренах Закарпаття сприяла можливій кооперації між «тутешними славянськими партіями» і тільки галицькі москвофіли не допускали до «порозумѣнія». Відстоюючи ідею створення «славянського блоку» у Підкарпатській Русі і гостро критикуючи А. Гагатка, який намагався «розбити и того зерно блока, котрое до сих пор из аграрноѣ, социалдемократичноѣ и хлѣборобскоѣ партій повстало», А. Волошин аргументовано доводить деструктивність позиції А. Гагатка. Адже цей діяч категорично відмовлявся кооперуватися із «хліборобами» та соціал-демократами, вимагав утілити свою утопічну «великорусську» програму у шкільництві, за якою «народный язык» допускався тільки в народну школу; вимагав скасувати Генеральний статут, за яким у Підкарпатській Русі «материнський язык мае быти языком школьным, науки и урядов», та висував ще багато інших умов [12].

У цій ситуації, вважає А. Волошин, політики, які готові працювати для блага народу, повинні шукати порозуміння «без Гагатка, або против Гагатка». Він звинувачує А. Гагатка і його товариша Дмитра Вислоцького («оба зайды галицкѣ москвофиль») у тому, що вони не підтримали організовану Центральну Руську Народну Раду, і А. Гагатко організував іншу Раду [12].

А. Гагатко не забарився з відповіддю на сторінках своєї газети «Русская Земля» (ч. 7). А. Волошин зреагував на це публікацією «Пану Гагаткови» [20] під рубрикою «Что чувати дома» у «Русинѣ», в якій по пунктах спростовував неправдиві звинувачення, зокрема щодо «розбиття Центр. Руськ. Нар. Рады».

«На счастье, — зазначає А. Волошин, — против накидов п. Гагатка маю дуже добрых свѣдков: мои руськѣ учебники, рочники моеѣ 24 рочноѣ руськоѣ газеты (Науки), книжки “Поучнѣ Чтения”

и моѣ календарѣ, котрѣ явно, под моим именем розношовали по Мадярщинѣ и по цѣлом свѣтѣ мои русько-патріотичнѣ статьи» [20, ч. 20]. У відповіді А. Гагаткові А. Волошин заторкує також питання згубної діяльності галицьких москвофілів на теренах Підкарпатської Русі і висловлює сподівання, що народ зрозуміє, «что не от галицких москвофилов, но лиш от своих щирых людей може чекати успѣшноѣ работы!» [20, ч. 21].

Відзначимо, що між А. Волошином й А. Гагатком виникла також певна дискусія на побутовому ґрунті [10], однак вона доволі швидко завершилася.

Питання консолідації та порозуміння між представниками різних напрямів у Підкарпатській Русі А. Волошин порушував і в інших статтях, опублікованих у «Русинѣ». Він намагався давати конкретні і конструктивні відповіді на питання, завдяки чому русини можуть відродитися як народ. Віру у своєрідне «воскресіння» закарпатських русинів з історичного небуття А. Волошин особливо палко висловив у статті «Христос воскрес!»: «Вже свѣтить нам сонце нашоѣ народноѣ весны, все сѣм там засѣяны сѣмена народноѣ культуры, вже подажде и зазеленѣли поля листочками первых рослин народноѣ свѣдомости» [35], — стверджуючи, що це тільки перші вістуні народної весни, zagrożені перед багатьма небезпеками.

А. Волошин був прихильником еволюційного розвитку суспільства, тож у своїх публікаціях відстоював лише мирні шляхи вирішення тих чи інших наболілих проблем. Це підтверджує і його стаття «День свободы». П'ять років проминуло з того часу, як у Празі було проголошено свободу чехів і словаків, і так народилася республіка, яка сприяла визволенню і підкарпатського народу, стверджує А. Волошин. «Была то революція без крови, переворот без демагогичных рухов, было жниво дозрѣлых идей, побѣда природноѣ еволюціѣ. Что основою нашоѣ свободы была правдива еволюція, правдива исторична потреба, се ясно доказує здоровый розвиток нашоѣ республики, исторія перших пяти роков єѣ». У Підкарпатській Русі почала розвиватися національна ідея, щораз більше одиниць «приступає к нашей синьо-жовтой заставѣ», котрі б'ються у груди і сміло заявляють: «Я русин быв, есм и буду» [7].

Міжпартійна боротьба доводить, вважає А. Волошин, що русини почали жити і об'єднуватися за ідеями, політичними, куль-

турними і економічними поглядами, а нападки ворогів є ще одним доказом відродження народу.

Питання еволюційного розвитку суспільства та вплив на нього демократії порушено і в передовій статті від 15 травня 1923 р. [32], опублікованій під криптонімом Ів. Одним із важливих чинників національного відродження Підкарпатської Русі була свідомо інтелігенція, однак через агресивну мадяризацію краю русини практично втратили її. Про це йшлося у багатьох статтях А. Волошина на сторінках «Русина». Це питання заторкувалося також у передовій статті, опублікованій під криптонімом Ів. у числі від 24 травня 1923 р. [34]. Багатьох представників інтелігенції паралізував страх повернення до влади угорського «панства», тому вони уникали діяльності на користь народу. Однак ще існує надія, це — «здоровый, сильный пень простого тѣла народного», а вітхою буде «наша молодеж, котра вырасте в лучшей для народа атмосферѣ». А до того часу треба працювати, щоби блудних синів «ко родному дому навестити и для нашего народного жита хосенными учитити могли» [34].

Відродження Закарпаття А. Волошин пов'язував також з економічною незалежністю краю. У статті «Нашим Америцким братьям во увагу» [18], опублікованій під криптонімом Ів., він розмірковує, куди б найкраще було американським русинам вкладати свій капітал. На його думку, це — «Подкарпатський Банк», надійна інституція краю, що зробить її потужнішою, а вона згодом засновуватиме нові організації. «Своим капиталом, своими людьми маеме мы експлоатовати скарбы своеѣ родноѣ земли, — завершує статтю А. Волошин. — Чужій капітал, чужѣ люде — для нас значило бы рабство, використаня для чужих цѣлей.» На його переконання, «матеріальний добробыт доведе нас до культурности и до политичноѣ свободы» [18].

Цю ж тему А. Волошин розвиває у статті «Емиграційнѣ агенты». На його думку, якби русини були більш свідомими, то змогли б і вдома забезпечити собі «Америку», адже край багатий природними скарбами і кожна людина знайшла б собі заробіток, «если бы наш народ порозумѣв идею народноѣ солидарности и соединив бы всеѣ своеѣ силы для поднесеня экономичноѣ долѣ своеѣ краины» [8]. Якби кошти русинів не були розсіяні по іноземних банках, а русини підтримали ними свої економічні інституції, банки, кооперативи,

засновували б різні «заробковѣ сполки, фабрики и торговлѣ», допомагали б безземельним придбати землю та підтримували б народні культурні інституції тощо, тоді б країна стала багатшою, еміграційні агенти-спекулянти втратили б роботу серед русинів, а інвестовані кошти принесли б двояку поживу — матеріальну і моральну [8].

Важливим чинником поступу, на думку А. Волошина, була також демократична преса. Детально це показано у його дослідженні «Ко истории нашего новинарства» [13]. Цю студію доповнює передова стаття «100» [29], опублікована під криптонімом Ив., у якій стверджується, що вихід у світ сотого числа «Русина» став свідченням рішучого поступу народного культурного життя.

А. Волошин у всьому шукав компромісів, які б вели до порозуміння і консолідації закарпатських українців. Коли у Підкарпатській Русі розгорілася релігійна боротьба, то він не лише аналізує причини її виникнення, а й пропонує шлях виходу з важкої ситуації. Так, у статті «Религи́нный вопрос на Подкарп. Руси», опублікованій під криптонімом Ив., він підкреслює, що до релігійних міжусобиць спричинилися галицькі москвофіли, яким вдалося переконати владу Підкарпатської Русі в тому, що між інтелігентами-русинами нема «вѣрного славянина, что гр.-каѡ. церков заступае мадяронство и подоб.» [23]. Почалася агітація проти греко-католицької Церкви і боротьба за власність (відбирання маєтків і вигнання із фар (церковних обійсть) греко-католицького духовенства, підпалювання їх будинків та отруєння колодязів). Основна причина релігійного протистояння, на думку автора, крилася значною мірою у соціальних проблемах, однак вирішити це питання самостійно духовенство не могло, тож автор пропонував організувати духовну (церковну) автономію [23].

Окрім питання консолідації русинів, А. Волошин постійно шукає нові шляхи політичного порозуміння і кооперації з іншими народами, які жили на теренах Підкарпатської Русі. Яскравим свідченням цього є його стаття «Жи́ды и Ма́дяре» [9], опублікована під криптонімом Ив. На його думку, русини щодо євреїв провадили політику «порозумѣня и свободѣ», тому угорські політики постійно намагаються знищити «тоту мудру кооперацію Русинов и Жидов» і для цього наклеюють Руській хліборобській партії ярлик клерикалізму, хоча не мають на це жодної підстави.

Автор позитивно характеризує євреїв, ставлячи їх за приклад і для русинів: «Жи́ды, як свѣдомо національный, глубоко религиозный

народ представляє собою важного фактора общественної життя. Жид — має багато добрих прикметов. Е прилѣжний, смиренный, любить учитися и вытревальный в работѣ. А что головное, давна жи-довська релігійно-народна культура вытворила и вытворює меж жидами таку солідариту, яку у других народов не находиме» [9].

Одним із найбільючіших питань на теренах Підкарпатської Русі був т. зв. «языковий вопрос», тож А. Волошин приділяє йому значну увагу. Ставлення видатного громадського діяча і педагога до української мови чи не найкраще показано в його полемічній статті «Где правда? (Моя одповѣдь о. Евменію Сабову)» [6]. Севлюський архідиякон-парох о. Є. Сабов, противник розвитку народної руської культури в краю, був одним із постійних опонентів А. Волошина. Своєрідну крапку в дискусії з ним А. Волошин ставить саме в цій публікації. Є. Сабов висміював в американській пресі волошинський «вікраїнізм» та налаштовував проти нього «неуків». Останньою спонукою до написання статті стало інтерв'ю о. Є. Сабова в «Народній Школі».

А. Волошин радить своєму опонентові усвідомити філологічно доказані істини: 1) російська й українська мови — це не одна, а дві різні мови, а «общерусского языка нема!»; 2) правила однієї мови не можна застосовувати до іншої [6, ч. 160].

У полеміці з о. Є. Сабовим А. Волошин визнає і власні помилки. «Ты позволяеш собѣ насмѣшковатися надо мною зато, что я од 1898 рока до 1907 проуказав поступ в науковых моих поглядах, и называеш мене Волошином I и II. Та брате солодкій не забудь, что лиш в ол е конзеквентный (послідовний. — В. Г.) в своей бороздѣ. Я не ганьблюся зато, что я мусѣв исправляти сам себе. Я тому не винен Ты знаеш, тадь и Ты быв моим профессором, что бывало в гимназии из руського языка мы неучилися ничего! Нб, колим'м вийшов из школ мадярских, став сам студіювати и постепенно доходив до узнання правды. Обѣцяю, что если студіѣ мои то будутъ требовати, исправлю себе и дальше. Ибо я покорно поддаюся правдѣ» [6, ч. 160].

Ставлення видатного діяча до мови відображено також у його статті «Что то язык?» [37] — вибраному уривку з книги «Педагогика и дидактика». А. Волошин вважає, що «в языку проуказуєся цѣла духовна жизнь чоловіка. З материнским языком перебере дѣтина

не лиш слова, но и способ думаня, чувствованя а хотѣня. Се значить духовну сполуку, духовну звязь серед членами родинного домо (певно, дому. — *В. Г.*) и цѣлого народа».

У статті «Что то граматика!», надрукованій під рубрикою «Народна педагогія», А. Волошин так означає граматику: «Грамматика то філософія языка, совокуплена законом языка». А її метою є «учинити свѣдомым знане языка» [36].

Мовне питання А. Волошин заторкує і в передовій статті, опублікованій під криптонімом (Ив) у числі від 5 квітня 1923 р. [31]. Автор з іронією розповідає, як під час створення літературного «Общества им. А. Духновича» широку дискусію викликало питання, якою мовою писати. Одні заявляли: «Так, як п и с а в Духнович»; інші стверджували: «Так, як г о в о р и в Духнович»; на думку твердих гагатківців, потрібно писати «п о в е л и к о р у с с к и». З цим, здається, всі погодилися, але тут «єден пратичній просвѣтитель народа» поцікавився, для кого вони будуть писати «по-великорусски». «Тадь тогда вас никто не порозуме, бо народ наш говоритъ по малоруськи (украински), а не по москальски!» Усіх із цієї «мовної» біди виручив пан «філолог» Юричко, учитель, який запропонував таку резолюцію: «Приняти карпаторуській выговор но з великорусским правописом!» [31].

Засновники Товариства, зазначає автор статті, не взяли до уваги навіть приклад галицьких москвофілів, які також заснували на протывагу «Просвіті» «Общество им. Качковского», але книги писали не «по-великорусски», а по-народному. Адже, на його думку, «в ширеню народноѣ культуры лиш путь народного напрямом може довести до успѣшноѣ працѣ». Однак навіть у цій ситуації А. Волошин намагається знайти щось позитивне: «...мы на сіе новое товариство позераеме из огляду желаня чтобы оно дачто и помогло в борбѣ против некультурности» [31].

Пласт мовознавчих статей А. Волошина доповнює публікація «В интересѣ ужгородского школьництва». У ч. 212 «Русина» від 2 листопада 1923 р. була опублікована стаття «З ужгородского школьництва», яка подавала коротку статистику, що й спонукало А. Волошина взятися за перо і поділитися міркуваннями стосовно цього питання. Ця статистика дозволяла авторові з радістю констатувати факт: «Наше школьничество красно развивается, наша молодѣж

горнеся до школы». Уже той факт, що до ужгородської гімназії записалося 400 русинів, є радисним знаком «охоты нашого народа до науки». Однак навчання відбувалося після полудня і під вечір, бо шкільні приміщення все ще займали військові та адміністративні установи. Тож А. Волошин ратував за найшвидше звільнення цих приміщень, особливо для гімназії та торговельної академії [5].

Серед публікацій різноманітної тематики авторства А. Волошина на сторінках газети «Русинь» трапляються декілька суспільно-політичних статей, спрямованих на захист територіальної цілісності Підкарпатської Русі, зокрема проти румунських зазіхань на землі Мараморощини, та на справедливе вирішення земельного питання лучанських лібертинів (вільновідпущеників).

У статті «Румынскѣ аспирації» А. Волошин гостро виступає проти одного з авторів марамороської румунської газети «Gazeta Maramuragan». Під час роботи антантської делімітаційної комісії на кордоні між Чехо-Словацькою Республікою і Румунією «патріотичный» автор цієї газети висловився за передання Марамороша румунам на основі історичних, географічних, етнічних і стратегічних причин та ратував за те, щоб Антанта приєднала начебто історично румунський Мараморош до Румунії. «Сяк смѣло сягають за нашими исконно руськими землями!» — обурюється А. Волошин, хоча румуни вже забрали декілька угочанських сіл, Сигот і околицю, «забрали о много больше русинов, як колько румынов осталося у нас» [24, ч. 95]. Він рішуче виступає проти румунських аспірацій на руський Мараморош та вимагає енергійних дій уряду Чехословацької республіки, спрямованих на захист інтересів русинів [24, ч. 96].

У статті «Лучанскѣ Либертины» [14] А. Волошин висвітлює історію краю, тісно пов'язану із вирішенням земельного питання лучанських лібертинів, які від 1834 р. вели судові процеси з домінією графа Шенборна. 1833 р. уряди домінії при упорядкуванні маєтків забрали й землі лібертинів, які були вільними людьми. Лише поодинокі їхні родини зуміли повернути свої землі, інші ж продовжували домагатися свого права у судах країни. А. Волошин детально аналізує усі причини цієї тривалої розв'язки наболілого питання, намагаючись знайти прийнятне для усіх рішення. Він вважає, що без урахування історичних прав лібертинів не можна вирішити цієї справи, бо це викликало б обурення серед скривджених родин, які

нараховують майже 1600 осіб. А. Волошин стверджує, що лучанські лібертини справедливо можуть вимагати від земельного уряду винагороди за втрачені прадідівські маєтки, і пропонує, як це можна зробити.

Такою була основна тематика публікацій А. Волошина на сторінках щоденної газети «Русинь» 1923 р. Однак у періодичному виданні вміщувалися також окремі статті під криптонімом А. В., зокрема: «Народна політика» (ч. 155), «Свято греко-католиків» (ч. 229), у додатку до ч. 44 — «О великодних “писанках”», а під криптонімом А. — допис «Слово къ “Русин”-ну (Изь круговъ нашихъ читателейъ)» (ч. 4), стаття «Дилема» (ч. 196) та передові статті від 12 лютого (ч. 6), 29 березня (ч. 39) та 3 квітня 1923 р. (ч. 41). Ще більше матеріалів друкувалося під криптонімами: В, який зазначався на початку першого абзацу, В. та —в—, однак ми не можемо з певністю стверджувати авторство цих публікацій А. Волошина. Ми все ж ставили за мету окреслити групу тих криптонімів, які можна утворити з прізвища та імені Августина Волошина, і припустити, що він був автором цих текстів. Зі споминів Франтішека Тіхого знаємо, що від 1923 р. у «Русинь» почали працювати Андрій Ворон разом з Августином Штефаном [41, с. 27], а згодом — і В. Гренджа-Донський, тож під цими криптонімами могли виступати і вони.

Завершуючи аналіз статей А. Волошина, надрукованих у щоденній газеті «Русинь» 1923 р., доходимо таких висновків. Публікації А. Волошина і справді були для його сучасників і залишаються для нас «драгоцінним» джерелом для вивчення історії Закарпаття, зокрема релігійної та народної боротьби проти мадяризації краю наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., та особливостей національного розвитку закарпатських українців упродовж перших п’яти років перебування у складі Чехословацької республіки. Ці різні за тематичним спрямуванням статті мають велике пізнавальне значення і нині залишаються актуальними. У них знаходимо багато цікавих і конструктивних відповідей на болючі тогочасні питання. Ці публікації засвідчують також велику жертвну любов та відданість народові видатного українського громадсько-політичного діяча, педагога і публіциста А. Волошина, його непримиренність до ворогів та ренегатів й активну участь в національному відродженні краю. Аналізовані статті дають змогу краще зрозуміти по-

гляди А. Волошина, його прихильність до еволюційного розвитку суспільства та далекоглядність, зокрема стосовно того, що в політичній перспективі українці Закарпаття можуть бути конструктивним елементом «всерусько́ѣ» (всеукраїнської) державної політики. Яскравим прикладом цього стало проголошення у березні 1939 р. Карпатської України у той час, коли всі інші етнічні українські землі були ще поневоленими.

1. *Беднаржова Т.* Августин Волошин — державний діяч, педагог-мислитель / Тетяна Беднаржова. — Львів : Основа, 1995. — 248 с.
2. *Вайда М.* Вступне слово / М. Вайда // Волошин А. Спомини. Релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму. — Філадельфія, Па., ЗДА, 1959. — 56 с.
3. *Волошин А.* Борьба за кирилицу / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 139. — С. 2; Ч. 140. — С. 2; Ч. 143. — С. 2; Ч. 144. — С. 2; Ч. 145. — С. 2; Ч. 148. — С. 2; Ч. 149. — С. 2.
4. *Волошин А.* «Брест-литовская политика» / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 126. — С. 1.
5. *Волошин А.* В интересѣ ужгородского школьництва / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 214. — С. 1.
6. *Волошин А.* Где правда? (Моя одповѣдь о. Евменію Сабову) / Авг. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 160. — С. 1; Ч. 161. — С. 1.
7. *Волошин А.* День свободы / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 201. — С. 2—3.
8. *Волошин А.* Емиграційнѣ агенты / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 208. — С. 1.
9. [*Волошин А.*]. Жидаы и Мадяре / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 83. — С. 1—2.
10. *Волошин А.* Заява / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 26. — С. 3.
11. [*Волошин А.*]. К политичным комбинаціям / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 79. — С. 1—2.
12. *Волошин А.* Ко вопросу политичноѣ консолидаціи / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 11. — С. 1—2.
13. *Волошин А.* Ко исторіи нашего новинарства / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 100. — С. 1—2; Ч. 101. — С. 1—2; Ч. 104. — С. 1—2; Ч. 106. — С. 2; Ч. 107. — С. 2; Ч. 110. — С. 2; Ч. 111. — С. 2—3; Ч. 112. — С. 2; Ч. 117. — С. 2; Ч. 119. — С. 2—3.
14. *Волошин А.* Лучанскѣ Либертины / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 210. — С. 1.
15. [*Волошин А.*]. Мадяре и Росія / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 138. — С. 1.

16. [Волошин А.]. Мадярска пропаганда в Америцѣ / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 68. — С. 1—2.
17. [Волошин А.]. Мукачевскій конгрес Мадяров / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 71. — С. 1—2; Ч. 72. — С. 2—3.
18. [Волошин А.]. Нашим Америцким братьям во увагу / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 133. — С. 1.
19. Волошин А. О церковной автономіи / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 96. — С. 2; Ч. 97. — С. 2; Ч. 102. — С. 2; Ч. 103. — С. 2.
20. Волошин А. Пану Гагаткови / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 20. — С. 2; Ч. 21. — С. 3.
21. [Волошин А.]. Перша Ужгородска Руська Народна Рада / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 69. — С. 1—2; Ч. 70. — С. 1.
22. [Волошин А.]. Политиканство / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 88. — С. 1—2.
23. [Волошин А.]. Религійный вопрос на Подкарп. Руси / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 51. — С. 1—2.
24. Волошин А. Румынскѣ аспирації / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 95. — С. 1—2; Ч. 96. — С. 1—2.
25. Волошин А. Словацка «Матиця» / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 143. — С. 1—2.
26. Волошин А. Спомины. — Ужгород, 1923. — 96 с.
27. Волошин А. Спомины. Мадярска литургия и Русины / Авг. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 90. — С. 1—2; Ч. 91. — С. 2—3; Ч. 92. — С. 2; Ч. 93. — С. 2.
28. Волошин А. Спомины. [I. Як мы основали первое подкарпато-русское акціонерское товариство] / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 55. — С. 2—3; Ч. 61. — С. 2—3.
29. [Волошин А.]. 100 / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 100. — С. 1.
30. Волошин А. Страх о Подкарпатску Русь (Из пражской газеты «Тribuna», ч. 65) / Августин Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 36. — С. 1—2; Ч. 37. — С. 1—2.
31. [Волошин А.]. Ужгород, 5. IV [передова стаття] / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 43. — С. 1.
32. [Волошин А.]. Ужгород, 15. V [передова стаття] / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 73. — С. 1.
33. [Волошин А.]. Ужгород, 21 мая [передова стаття] / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 78. — С. 1.
34. [Волошин А.]. Ужгород, 24 мая [передова стаття] / (Ив.) // Русинь. — 1923. — Ч. 79. — С. 1.
35. Волошин А. Христос воскрес! / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 44. — С. 1.

36. Волошин А. Что то граматика! / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 239. — С. 5—6.
37. Волошин А. Что то язык? / А. Волошин // Русинь. — 1923. — Ч. 222. — С. 1—2.
38. Интервью А. Волошина («День», чис. 47) // Русинь. — 1923. — Ч. 30. — С. 1—2; Ч. 31. — С. 1—2; Ч. 32. — С. 1—2.
39. Мишанич О. Августин Волошин (1874—1945) / О. Мишанич, П. Чучка // Волошин А. Твори. — Ужгород : МПП «Гражда», 1995. — 447 с.
40. [Тіхий Ф.]. Передне слово / Ф. Т. // Волошин А. Двѣ политичнѣ розмовы. — Ужгород, 1923. — 3 с.
41. Тіхий Ф. Ужгород 1923 / Франтішек Тіхий. — Перечин, 1992. — 48 с.

Ірина Євдокименко

ПУБЛІЦИСТИКА СОФІЇ РУСОВОЇ НА ШПАЛЬГАХ
«ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСНИКА»
(1904—1918 рр.)

Висвітлено публіцистичну спадщину відомого українського педагога-новатора, професійного журналіста й популяризатора науки Софії Русової. Проаналізовано текстові матеріали, що відзначаються високим рівнем професіоналізму, художньою досконалістю, інформативною насиченістю.

Ключові слова: література, наука, педагогіка, покоління, стаття, виховання, дитина.

Освещено публицистическое наследие известного украинского педагога-новатора, профессионального журналиста и популяризатора науки Софии Русовой. Проанализированы текстовые материалы, которые характеризуются высоким уровнем профессионализма, художественным совершенством, информативной насыщенностью.

Ключевые слова: литература, наука, педагогика, поколение, статья, воспитание, ребенок.

A publicistic legacy legacy of the famous Ukrainian innovative teacher, professional journalist and a popularizer of science — Sofiia Rusova has been covered. The author's texts of high level of professionalism, artistic perfection and informative intensity have been analyzed.

Key words: literature, science, pedagogics, generation, article, education, child.